

Katarzyna Pękacka-Falkowska

Inwentarz pośmiertny łaźiebника toruńskiego Johanna Zandera (1709)

Przełom XVII i XVIII wieku to okres ostrych sporów kompetencyjnych między chirurgami a łaźiebnikami w dużych ośrodkach miejskich I Rzeczypospolitej. Znane są dzieje walki gdańskiego¹ i toruńskiego² cechu chirurgów z konkurencją, jak również pojedyncze fakty z batalii prowadzonej przez chirurgów elbląskich³, poznańskich⁴, warszawskich oraz przemyskich⁵. Szczególną dynamikę konfliktów między przedstawicielami obu profesji można było obserwować w wielkich miastach Prus Królewskich. Praktykujący tam balneatorzy charakteryzowali się bowiem wysokim poziomem zamożności, wiedzy i kultury⁶, stanowiąc tym samym realne zagrożenie dla przedstawicieli cechowego rzemiosła. Niewiele natomiast wiadomo o świecie rzeczy, którymi łaźiebnicy się otaczali, i o ich życiu codziennym.

Istotnym, acz niepozbanionym wad źródłem umożliwiającym poznanie kultury łaźiebniczej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, są inwentarze różnego typu⁷: zarówno sporządzane przy podpisywaniu kontraktów dzierżawy domów łaźiebnych spisy liczby i wartości wszystkich składników dzierżawionego obiektu⁸, jak i rejestry pośmiertne mienia poszczególnych balneatorów⁹. W odróżnieniu od inwentarzy lekarzy, aptekarzy oraz balwierzy/chirurgów¹⁰ pośmiertne spisy spuścizny łaźiebników występują jednak rzadko, co wynika z odpowiednio mniejszej liczby aktywnych zawodowo przedstawicieli tej profesji.

¹ S. Sokół, *Historia gdańskiego cechu chirurgów, 1454–1820*, Wrocław–Warszawa 1957, s. 182–193; tenże, *Historia chirurgii w Polsce*, cz. I: *Chirurgia okresu cechowego*, Wrocław–Warszawa 1967, s. 183–190.

² K. Pękacka-Falkowska, *Spory kompetencyjne między łaźiebnikami i chirurgami toruńskimi w XVIII w. Przypadek Johanna Zandera*, „Medycyna Nowożytna”, t. 21, 2015, nr 2, s. 137–171.

³ A. Klonder, *Wszystka spuścizna w Bogu spoczywającego. Majątek ruchomy zwykłych mieszkańców Elbląga i Gdańska w XVII wieku*, Warszawa 2000, s. 100 i n.

⁴ S. Gniatczyńska-Głowacka, *Cech cyrulików poznańskich (1517–1780)*, „Studia i materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 5, 1959, z. 1, s. 32–35.

⁵ S. Sokół, *Historia chirurgii w Polsce*, passim.

⁶ Nierzadko byli oni absolwentami Uniwersytetu Królewieckiego.

⁷ O wadach inwentarzy jako źródła zob. np. A. Klonder, D. Główska, *Inwentarze mienia w badaniach kultury Europy od średniowiecza po nowożytność*, „Kw.HKM”, R. LI, 2003, nr 2, s. 161 i n.; R.-E. Mohrmann, *Pośmiertne inwentarze mienia — krytyka źródła, problemy badawcze*, tamże, R. LIII, 2005, nr 2, s. 137–145.

⁸ K. Pękacka-Falkowska, *Inwentarze i kontrakty dzierżawne toruńskiej łaźni nowomiejskiej z pierwszej połowy XVIII wieku*, „Kw.HKM”, R. LXIII, 2015, nr 1, s. 119–140; K. Sulowska-Tuszyńska, *Wyposażenie łaźni klasztoru kanoników regularnych w Trzemesznie*, „Archaeologia Historica Polona”, t. 14, 2004, s. 189–209.

⁹ A. Klonder, *Wszystka spuścizna...*, s. 97–101.

¹⁰ Zob. np. A. Magowska, *Życie codzienne poznańskich lekarzy i chirurgów na przełomie XVI i XVII w. w świetle pośmiertnych spisów ruchomości*, „Kw.HKM”, R. LIX, 2011, nr 2, s. 139–148. Np. w *Inwentarzach mieszczańskich z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, wyd. S. Nawrocki, J. Wistocki, Poznań 1961, zamieszczono tylko jeden bardzo skromny inwentarz mienia łaźiebника (s. 114 i n.), podczas gdy w przypadku aptekarzy było ich sześć, natomiast chirurgów i lekarzy — po cztery.

W Archiwum Państwowym w Toruniu zachował się odpis inwentarza pośmiertnego majątku ruchomego (wraz z wierzycelnościami) toruńskiego lazienbika nowomiejskiego, Johanna Zandera. Inwentarz ten, w odróżnieniu od innych znanych nam inwentarzy przedstawicieli tego zawodu z terenów I Rzeczypospolitej, zawiera oszacowanie wartości odnotowanych w nim rzeczy¹¹, ukazując tym samym nie tylko charakter majątku ruchomego zmarłego, lecz także ceny rynkowe większości objętych spisem przedmiotów.

Johann Zander był przybylszem z nadbałtyckiego Stralsundu¹². Zanim został wpisany w Toruniu do prawa miejskiego jako balneator s. Bader (13 sierpnia 1704), praktykował jako czeladnik w dzierżawionej przez Hansa Kocha toruńskiej łaźni komunalnej na Nowym Mieście. Po bezdzietnej śmierci swojego przelożonego w roku 1703, ożenił się we wrześniu 1704 r. z wdową po nim i przejął dzierżawę. Dwa lata później, w lipcu 1706 r., zapłacił kontrybucję wojenną w wysokości 100 fl, zaliczał się więc do średniozamożnych mieszczan¹³. W tym samym czasie zatrudniał czworo czeladzi¹⁴.

Oskarżany o przekraczanie uprawnień zawodowych, w latach 1706–1708 Zander toczył ostre spory z przedstawicielami lokalnego cechu balwierzy i fizykiem miejskim. Fakt ten wiązał się z jego wysokimi kompetencjami zawodowymi nabytymi nie tyle w systemie nauczania cechowego w mieście, z którego pochodził¹⁵, co w trakcie studiów medycznych odbytych w Królewcu¹⁶. Nękania przez chirurgów toruńskich, wysyłających liczne supliki do rady miejskiej, Zander przedłożył tamtejszym rajcom m.in. zaświadczenie o ukończeniu kursów z zakresu anatomii, medycyny sądowej i materiae medicae oraz patent chirurgiczny wydany przez kancelarię elektora pruskiego Fryderyka Wilhelma. W 1707 r. otrzymał także serwitort od króla Polski, Stanisława Leszczyńskiego. Wszystkie pisma urzędowe począwszy od 1705 r. podpisywał jako Buerger, Bader und Chirurgus¹⁷. Regularnie inwestował także w remonty dzierżawionej Bade-stube i jej rozbudowę¹⁸.

Zander i jego żona zmarli w trakcie epidemii dżumy, która wybuchła w Toruniu późnym latem 1708 r.¹⁹ W trakcie nawrotu zarazy umarły także ich małoletnie dzieci²⁰. Najprawdopodobniej lazienbik zaraził się dżumą w miejscu, w którym pracował, ponieważ w pierwszych tygodniach trwania epidemii łaźni nowomiejskiej nie zamknięto²¹.

¹¹ A. Klonder, *Wszystka spuścizna...*, s. 97. Oszacowania wartości majątku nie dokonano także w przypadku szesnastowiecznego inwentarza lazienbiczego z Poznania (*Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635 z ksiąg miejskich Poznania*, s. 114 i n.). To samo dotyczy znanych inwentarzy nowożytnych łaźni toruńskich (K. Pękacka-Falkowska, *Inwentarze i kontrakty dzierżawne...*) i poznańskich (*Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. I: 1700–1758, wyd. J. Burszta, Cz. Łuczak, Poznań 1962, s. 30).

¹² Szerzej o życiu J. Zandera, zob. K. Pękacka-Falkowska, *Spory kompetencyjne...*

¹³ Wysokość świadczenia pobieranego przez Józefa Potockiego na rzecz wojska była proporcjonalna do posiadanego majątku (10 klas podatkowych), stanowiąc tym samym odzwierciedlenie pozycji danego mieszczanina, zob.: K. Mikulski, *Pułapka niemożności. Społeczeństwo nowożytnego miasta wobec procesów modernizacyjnych (na przykładzie Torunia w XVII i XVIII wieku)*, Toruń 2008, s. 29–38.

¹⁴ Chodzi o Johanna Georga Petzkera — ucznia, Wildaua — cegmajcherzyka, Johanna Hartckego — byłego żołnierza, i niejakiego Gruenera, płacących kontrybucję w wysokości od 3 do 4 fl.

¹⁵ W. Bucholtz, *Die Amt der Bader und Wundaerzte. Zur Geschichte der Chirurgie in Stralsund*, cz. 1, „Greisfald-Stralsunder Jahrbuch”, Bd 6, 1996, s. 125–162.

¹⁶ G. Erler, *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg*, Bd 2: *Die Immatrikulationen von 1657–1829*, Kraus 1976, s. 238.

¹⁷ Zob. np. Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej cyt.: APT), Akta Miasta Torunia (dalej cyt.: AMT), Kat. II, II-12a, k. 294, 295.

¹⁸ Zob. liczne rachunki: APT, AmT, Kat. II, Akta luźne, 3737, passim.

¹⁹ Żona: 25 IX 1708 r. (APT, Gmina ewangelicka nowomiejska, t. 88, k. 19); mąż: 10 X 1708 r. (tamże, k. 20).

²⁰ Dwoje anonimowych dzieci: 14 VII 1710 r. (tamże, k. 26).

²¹ Ch. B. Wiel, *Wohlgemeinte Nachricht von der in hiesiger Stadt Thorn [...] bey Beschluss des Monats Augusti in dem siebenzehenden hundert und achten Jahre angefangenen, und biss in den Monath Januarium*

*Inwentarz pośmiertny Zandera (Aneks 1) został sporządzony przez Georga Schultza, pisarza urzędu opiekuńczego*²². Po śmierci łaziebника i jego żony pozostało dwoje małoletnich dzieci. Na ich opiekunów wyznaczono wówczas Heinricha Blüwiera, cejgmachera, i Daniela Fischera, iglarza. Za sporządzenie inwentarza pobrano opłatę w wysokości 90 fl.

Już w roku 1709 spadek został przejęty przez pochodzącą z Triebsees (Trzebusza, ok. 40 km od Rostocka) siostrę łaziebника, Gertrudę Waring (która przybyła do Torunia wraz z synem)²³, i najpewniej ich dalekiego krewnego, właściciela szmaki, Christoffa Hoffmana z Królewka (któremu towarzyszyły żona i córka)²⁴. 3 maja 1709 r. oboje spadkobiercy odprowadzili bowiem od przejmowanej masy spadkowej podatek szóstego grosza w wysokości 1973 florenów i 18 groszy (tj. ponad 16,5% wartości zinventaryzowanego majątku)²⁵. Dzień później weszli w posiadanie spadku²⁶. W kolejnych dniach spieniężyli część odziedziczonych przedmiotów i w ciągu zaledwie dwóch tygodni wyruszyli w drogę powrotną²⁷.

Z odpisu inwentarza dowiadujemy się, że Zander dysponował pokaźnym zapasem gotówki, ponad 1000 fl w różnej monecie, oraz wierzytelnościami na niebagatelną sumę niemal 5500 fl. W inwentarzu odnotowano także ponad 1000 ruchomości: elementów zastawy stołowej, pościeli, bielizny i ubrań (wielokrotnie zaznaczając stopień ich zużycia i stan zachowania), mebli, biżuterii, bel materiału, książek²⁸ itd.

Spisujący podzielili spuściznę łaziebника na następujące grupy: pieniądze, złoto i srebro (An Gelde, Gold und Silber), srebra ozdobne pozłacane (Zier Vergold Silber), srebra (An Weiß-Silber), kosztowności (An Geschmeiden), wyroby z cyny, mosiądzu i miedzi (An Zinn, Meßing, und Kupffer), płótno i bieliznę (An Linnen, und Weißzeug), pierzyny (An Bette), suknie żeńskie i męskie (An Frauen und Manns Trage Kleyder), suknie męskie (An Manns Kleyder), różne sprzęty domowe i rupiecie (An allerhand Hauß-Geraths und Rumelleyen) oraz wspomniane już papiery dłużne (An ausstehenden Schulden). Na końcu dopisano nowo znaną gotówkę i zawilgocone woluminy odkryte przy wlocie Bachy. Nie wprowadzono natomiast osobnej kategorii obejmującej instrumenty łaziebne (m.in. strzykawki, fartuszki, łopatki, „stućce chirurgiczne na rany”)²⁹, te bowiem znalazły się w obrębie wcześniej wymienionych kategorii, inne zaś należały do stałego wyposażenia domu łaziebniego³⁰.

Dzięki sporządzonemu w Stralsundzie 13 sierpnia 1709 r. protokołowi³¹ dowiadujemy się, jak potoczyły się losy tej części spadku, którą przejęła Gertruda Waring. W dokumencie zapisano

folgenden Jahres bestaendig angehaltenen Seuche der Pestilentz, sowohl derselben Ursprung als auch derselbe Natur und Eigenshafte in moeglichster Kuertze entworfen, Thorn 1709, s. 41.

²² Na temat działalności urzędu opiekuńczego w Toruniu, zob.: *Patrocinium Pupillorum. Oder Wäsen Ordnung: Auff jetzigen zustand zu gemeinem Nutz vnd Wolfahrt der Königlichen Stadt Thorun gerichtet*. Gedruckt zu Thorun: durch Andream Koten, 1605; *Patrocinium Pupillorum, oder Wäsen-Ordnung sampt einem kurtzen Außzug der Quartier-Ordnung, auff den Zustand zu gemeinen Nutz und Wohlfahrt der königlichen Stadt Thorn gerichtet. Erstmahls gedruckt Anno 1605. Jetzt aber mit Bewilligung E.E.H. Raths auff's neue berlegt von Johann Christian Lawern, Burgern und Buchhändler dasebst*. Breßler, Thorn 1691.

²³ Więcej o spadkobiercach z Trzebusza, siostrze Gertrudzie Warnig i jej synu, zob. np.: J. Zapnik, *Pest und Krieg im Ostseeraum. Der „Schwarze Tod” in Stralsund waehrend des Grossen Nordischen Krieges (1700–1721)*, Hamburg 2007, s. 80.

²⁴ APT, AmT, Kat. II, I-3799, k. 79.

²⁵ Tamże; APT, AmT, Kat. II, XVI-49, k. 737.

²⁶ APT, AmT, Kat. II, Akta luźne, 3737, k. 173.

²⁷ Gertruda Waring wraz z synem wyjechała z Torunia 18 lub 19 maja, zob. Aneks 2.

²⁸ Przy czym nie zwracano uwagi na autora i tytuł książek, tylko na ich materialną wartość i wygląd zewnętrzny, a więc materiał, z którego wykonano oprawę, jej koszt i ewentualnie stan zachowania.

²⁹ Jak w przypadku inwentarza łaziebника z Elbląga, zob. A. Klonder, *Wszystka spuścizna...*, s. 99–100.

³⁰ K. Pękacka-Falkowska, *Inwentarze i kontrakty...*, s. 122–125.

³¹ Archiv Stralsund, Rep. 14/89, b.s.

bowiem siedem pytań, które zadano kobiecie, kiedy ta zeszła na ląd w porcie na Pomorzu Przednim. Waringową pytano, kiedy zmarł jej brat i czy umarł na dżumę; czy była jego legalną spadkobierczynią i czy pojechała do Torunia po pozostawiony jej majątek; z czego składał się spadek; komu zostawiła takie rzeczy, jak ubrania, pościel, prześcieradła (uważane podówczas za żagwie zarazy); oraz czy w trakcie podróży powrotnej przebywała w Gdańsku (w którym w 1709 roku szalała zaraza), a jeśli tak, to jak długo. Kobieta odpowiedziała, że jej brat zmarł rok temu w wyniku zarazy; że była jego spadkobierczynią i pojechała do Torunia po majątek, który składał się „z gotówki, przedmiotów cynowych i rozlicznych kotłów” (Kesselzeug). Natomiast pozostałe rzeczy — za wyjątkiem poduszek i pościeli, które zabrała ze sobą — sprzedała w Toruniu za mniej niż pół ich wartości rynkowej, gdyż, jak się wyraziła, czuła do nich przemożną odrazę (sie einen abscheu davor gehabt)³². W drodze powrotnej, co podkreśliła, gościła zaledwie jeden dzień w Gdańsku, w którym „powietrze było wtedy zdrowe”. Stamtąd ruszyła drogą morską do Stralsundu, gdzie zatrzymana na moście prowadzącym do jednej z bram miejskich musiała okazać wydany w Toruniu paszport zdrowia. Następnie została przepuszczona przez strażę miejską i wróciła z synem do rodzinnego Triebsees³³. Przy wjeździe do miasta 14 sierpnia ponownie przedstawiła wiarygodny Gesundheits-Briefff opieczętowany przez toruńskiego sekretarza miejskiego, Jacoba Meisnera³⁴ (Aneks 2). Fakt, że w trakcie jej pobytu w Toruniu wiosną 1709 r. „powietrze było zdrowe”, odnotowano w kolejnym protokole, tym razem z 21 sierpnia³⁵.

* * *

Prezentowany poniżej inwentarz pośmiertny majątku Johanna Zandera ukazuje świat rzeczy, otaczający średniozamożnego łaziebника z Prus Królewskich. Stanowi tym samym kolejny przyczynek do, jak dotąd zaniebdywanych, badań nad kulturą łaziebniczą w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Tekst źródła wydano bez większych zmian. Przy edycji kierowano się zaleceniami niemieckiej instrukcji do wydawania tekstów wczesnonowożytnych z 1981 r.³⁶ Zgodnie z nimi, zachowano oryginalną pisownię wyrazów. Nie rozwiązywano sygli, natomiast zdublowane spółgłoski zredukowano do pojedynczych.

³² Pojęcia wstrętu i strachu miały nie tylko charakter psychologiczny, lecz także medyczny. Oba afekty uważano bowiem za realne przyczyny zachorowań na dżumę, więcej o tym np.: D. Gentilcore, *The fear of disease and the disease of fear*, [w:] *Fear in Early Modern Society*, red. W.G. Naphy, P. Roberts, Manchester 1997, s. 184–208.

³³ Archiv Stralsund, Rep. 14/89, b.s.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ *Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte*, „Archiv für Reformationsgeschichte”, Bd 72, 1981, s. 299-315.

Aneks 1
Inwentarz pośmiertny Johanna Zandera

APT, AmT, Kat. II, Akta luźne, 3737, k. 175–186.

[k. 175]

1709^a

Inventarium der Verlaßenschaft,
nach Seel: Johann Zander, hiesigen
Bürger und Bader.

	fl	g
An Gelde, Gold und Silber.		
Ein Stück Gold von 2 1/4 ducat. á fl 8 –.	18	–
4. dublonen. –. – á fl 8 –.	32	–
6. ducaten. –. – –. –	48	–
142. Spec: Thaler. –. – á fl 3 g 18.	511	6.
Ein großer Silbernen Willkomm, getriebene Arbeit, mit 27. Schildern darunter einige Schau=Stücke wieget. 14. Mrck: 9. Loth. á fl 20	291	7.9
Zier VerGold Silber. bestehend in folgenden Stücken.		
Eine Barbierflasche gedrehte Arbeit.		
1. Stoff=Kanne mit 3. Knöpfen Glatt.		
1. halben Becher glatte Arbeit.		
1. ganz aber Alt Ver=Gold Becher vom halben.		
noch 1. Becher gedrehte Arbeit, vom halben.		
noch 1. dito vom halben.		
1. Stoff Kanne geriebene Arbeit.		
2. ganz kleine Becherchen Artzney einzunehmen wieget in allem 2 ^b ·0 ^b . Mrck: ^c á fl. 22.	462	
An Weiß=Silber.		
2. paar Schuh=Schnallen, darunter 1 paar von drat arbeit wiegen 4. Loth.		
1. Tisch=Kette 1. Mrck: 12 Loth. a		
S. 2 ^d Mrck: ^c 16 L. ^c á	40	–
fl	1402	13.9

[k. 176]

Transport. — . —		1402	13.9
Ein tützend loffel mit Trauben —	4. Mrck: 6. L.	87	15 .—
noch allerhand löffel 23. stück	6. Mrck: 12. L.	135	—.
2. Becher darunter 1. getrieben	— . — 2 ½ L.	15	18.9
2. becher eines rund das andere länglich. wiegen — . . —	7. Mrck: 11. L.	153	22.9
3. Schnüre Silberner Knöpfe	7. Mrck: 2. L.	142	15
1. paar von silberne Leuchter getriebene Arbeit wiegen	5. Mrck: 6. L	107	15
63. Knöpfe	10. Mrck: 7. L	208	22,9
2. Silberne Kannen gerießen ohngefehr von 3. Quartier.	9. Mrck: 4. L	185	—.
1. Bindzeug	—.— 12. L.	15	—.
1. Spritze mit 2. Röhren		16	7.9
Augspurgische Arbeit	—.— 13. L.		
1. dito glatte Arbeit	—.— 14. L.	17	25
1. Spadel	—.— 2 ½ L.	3	3.9
1. paar MantelHaacken	} 7. L.	8	22.9
1. paar Schu=Schnallen			
1. Kappe zum Scheer Meßer			
1. Wolffs=Zahn	2. L.	2	25
1. Muffen Haaken, 1. Krage= Haken, darunter 1. vergold	—.— 6 L.	7	15
noch 1. Mund Spadel	—.— 4 1/2 L.	5	18..9.
Corallen von drat Arbeit 2. mahl umb den Leib.	7 1/2 L.	9	11 ...
	Summ. 56. Mrck: 1.L.		
1. Silber Buch, deuch brochene Arbeit. So geschätzt. fl. 30.	—.—	30	—
1. dito zier Vergoldtes Buch. 20.	—.—	20	—
1. dito mit Silber beschlagen in schwartzen Pliesch 10 ^f	—.—	12	—
	Transp.	2565	20

[k. 177]

Transport	fl	2565	g 20
Noch an Weißem Silber.			
Ein Mrck: Silber bestehend in 4.			
Schaustücken und Knopfschen	1. Mrck: –	20	–
1. Silberm degen	–.– 24. L.	30	–
1. Weißer Holländische Kanne mit einem Silberm deckel und unten auch ein gefast mit Silber	–.– 20. L.	25	–
1. Blauer, auch dergleichen	–.– 20. L.	25	–
	S. 5. Mrck:		
1 Species Thlr.		3	18
	fl	2689	8
An Geschmeiden.			
4. Schnüre Perlen, Rundt und schöne Mittelmäßiger größe, wiegen 3. Loth; das Loth für einen Liebhaber. 20 Thlr.			
		180	–
1. Rose, von kleinen Perlen zur Frauen Mütze.	fl	12	–
1. Vergoldte Kette 2. mahl umb der Leib	8. L.	10	–
2. Arm Bänder CronGold. 20. ducaten	á f 8 –	160	–
3. Biegel Ringe, Kron Gold. 6 ½. ducaten.		52	–
1. Anhäng Stückchen mit 5. Gantz kleinen und 1. etwas größern in der Miete geschätzt		27	–
Ein kleine Ein Ring in silber eingefast mit 6. kleinen und 1. großern TaffelStein.		36	–
Noch ein Ringchen, mit 7. Kleinen Steinen in Silber		18	–
1. Goldener Petschier=Ring mit einem Rothen Carniol 2 ducaten Cron=Gold		16	–
1 Ring mit einem Turcos ¾. ducaten CronGold.		6	–
An Zinn, Meßing und Küpfper.			
Gutt Zinn 6: Stck: 10 tt.	á q 18	92	12
Schlecht Zinn 7. Stck: 19 tt.	á q 12	74	24
	Transport	3373	14

[k. 178]

Transport	3373	14
Beschlagen Meßing 5 Stc: 5 lb. á q 18	75	–
Gegoßen Meßing 2 Stc: 16 tt á q 10	21	10
Kupffer 9 Stc: 6 tt á q 18	133	6
3. Kupfferner Wannen. 14. Stc: 20 tt. á q 18	213	18
	fl	18
An Linnen, und Weißzeug.		
Ein Rollchen Leinwand 6/4tel breit von 13. Ellen á 12 g	5	6 ^h
1. Rollchen Haus Leinwand von 20. Ellen. á 12 g	8	–
1. Stück Hauß Leinwand 6/4tel breit 10. Ell. á 12 g	4	12
1. Stück Hauß Leinwand 6/4tel. 11. Ellen á 12 g	4	12
1. Stück feine Haus Leinwand. 21. Ellen á 18. g	12	18
1. Stück dito 24. Ellen á 18. g	14	12
1. Stck: Ellen breite Leinwand von 19. ell. á 5 g	3	5
1. Stck: 6/4tel breite Leinwand von 7. Elln. á 12 g	2	24
1. Stück grobe Leinwand. 36. Ellen. á 6 g	7	6
1. Stck: grobe Leinwand Elle breit 38. Ell. á 6 g	7	18
1. Stck. dito. von 37. Ellen. á 6. g	7	12 ⁱ
1. Stck : dito Ellen breit 36. Ellen á 6. g	7	6
1. Stck : grobe Polnische Leinwand 28. elln. á 5 g	4	20
1. Stck: Leinwand 5/4tel breit 17. Ellen. á 8. g	4	16
1. Stck: Grobe Leinwand 28. ellen á 8 g	7	14
6. Ellen Blauwe Leinwand á 12 g	2	12
7: Ellen dito á 15. g	3	15
1. Stck: dreýlich von 3.6. Ellen á 18 g	21	18
Blau Zwillich von 27. Ellen á 12 g	10	24
dito von 10. Ellen. á .12 g	4	–
Gezogene Betttüchen 11. Ellen á 36. g	13	6
1 Stck: grobe seydene Leinwand 27. Ellen á 6 g	5	18
	Summa. fl	4 ^j
	3978	22

[k. 179]

Transport	3978	22
20. Manns hembder á fl. 2	40	—
19. frauen hembder mit Spitzen und mit einer breiten außnehmung á fl. 3	57	—
5. schlechte Frauen hembde á fl. 1.	5	—
7. dito á. gl 20.	4	20
14. gutte Bett=Laken á fl. 2 dl. 12.	33	18
7. Grobe Bett Laken á gl. 24.	5	18
2. Vorsteck Laken mit breiten Spitzen á fl. 4	8	—
2. dito mit schmahlen Spitzen á fl. 3	6	—
4. dito ohne Spitzen á fl. 2.	8	—
1. groß Bett=Laken mit einer Spitze in der Mitte	3	—
	—	—
	4149	18
1. Taffel Laken, gemein aber 6. Ellen lang und 3. ellen breit	4	—
1. Taffel Laken etwas größer	2	15
2. feine Tisch=Tücher á fl. 3.	6	—
It: 5 Tisch Tücher á fl. 3.	15	—
It: 8. Tisch=Tücher á fl. 2 1/2.	20	—
2. feine HandTücher á fl. 2.	4	—
3. Schlechte Handtücher	5	—
noch 8. Handtücher á fl. 2	16	—
10. handtücher	15	—
It: 16. Hand=Tücher á fl. 1. gl. 6	19	6
5. Cathunen Schürtz Tücher mit Spitzen á fl. 9.	45.	—
2. Schürtz Tücher. á fl. 10	20	—
3. dito mit Spitzen	20	—
2. Cathunen Schurtz=Tücher á fl. 9	18	—
1. Schurtz Tuch von Schleißischer Leinwand	4	—
1. Cathunen Tuch mit Spitzen	8	—
	—	—
Transport	4371	9

[k. 180]

	Transport	fl	g.
		4371	9.
3. Tücher mit Spitzen, á fl. 2		6	—
5. Cathunen Tücher á fl. 2.		10	—
6. Cathunen Manns Halb Tücher á fl. 2.		12	—
6. Cathunen Manns Halb Tücher á fl. 1.		6	—
10. Küßen bühren von Schlesischer Leinwand á fl. 1		10	—
2. paar Manns halb Ermel á fl. 2.		4	—
1. Weiß gezogen Bett Biecher, dito 4. Küßen bühren		12	—
1. Blauer Ober Bett bicher und 4. Küßen		8	—
1. dito Ober Bett bicher und 4. Küßen		6	—
1. dito dergleichen		6	—
	fl	4451	9
1. große gezogene blaue biehre		6	—
1. große blaue Ober Bett biehre u. 4. Küßen		4	—
1. Leinwandte bier auff 1. Ober bette u. 4 Küßen		2	15.
1. Blau Pfühle und 2. Küßen		2	—
9 ½ dutzt Servietten á fl. 6.		57	—
5. dutzt alte Servietten dtz stück á g 6.		12	—
2. dutzt Schnupff Tücher á 12 g.		9	18.
12. paar Manns halb Ermel á g 9.		3	18.
18. Manns halb Kragen á g 6.		3	18.
9. Frauen Miederchen á fl. 1		9	—
22. Barbier Tücher á 12 g.		8	24.
25. Bader Schürtzen á. 9 g.		4	15.
4. feine Weiße frauen Schürtzen ohne Spitzen á 36 g		4	24.
8. blauer Leinwandtene dito. á 18 g		4	24.
1. blaue und 1. weiße Überdecke		3	—
	Transport	4586	15

[k. 181]

	fl	g
Transport	4586	15.
15: Ellen Weiße Spitzen á fl. 1. g 15	22	15.
8. Ellen dito á g 18.	4	24.
6. Ellen dito á g 9.	1	24.
6. Ellen dito á g 6.	1	6.
An Bette.		
19. Stück große Bette. á fl. 4.	76	—
22. Stück kleine Bette á fl. 1	22	—
	fl	24
An Frauen und Manns Trage Kleyder.		
Ein Tunekel geblüht Mantelchen, mit grauwerck gefuttert	18	—
1. Schwartz und weiß Seyden Mantelchen	18	—
1. Seiden Tunekel Mantelchen	12	—
1. Roth geblüht Piekarke mit goldnen Knöpfen	24	—
1. Blau Seidene dito mit goldnen Spitzen u. Knöpfen und golden blumen	24	—
1. Seidene Ashfarbe Piekarke mit 52. Knöpfen von dratt Arbeit	60	—
1. Roth geblühmt Seidener Rock	30	—
1. Tuneckel geblühmt Rock	36	—
1. Firshke Farben seidener Rock mit einer schwartzten Spitze	18	—
1. Silberfarben neuer Rock geblüht	36	—
	Transp.	24

[k. 182]

	fl	g
Transport	4990	24
1. Gelb Tafftner Rock mit einer schwarzen Spitze	24	—
1. halb Seidener Rock blau und Gelb mit schwarzen Agramenten	30	—
1. damascher schwarzer geblümter Rock an der Seiten mit Spitzen besetzt.	54	—
1. Wollner weiß grauer Rock, mit schwarzen Agramenten	12	—
1. Trauer halb Seiden Rock, Schwarz und Weiß mit einer breiten schwarzen Spitze	30	—
1. Rock von schwarzen Tercinel von beyden Seiten mit Spitzen besetzt	54	—
	—	—
1. borathen Alter Rock, mit schwarzen Agramanthen	5194	24
	8	—
1. Rock von Roth geblümten Cathan und ein dergleichen futter hembd, zusammen	12	—
1. blau halb Seidenes futter hembd	8	—
1. Charsen futter hembd mit Seidenen Schnürchen besetzt.	10	—
1. halb seyden gebluhtes futter hembd	12	—
1. Tercinel schwarzen Kragen mit Spitzen	24	—
1. schwarz geblümter seidener Kragen, mit Spitzen starck besetzt	18	—
1. schwarz borathener Kragen mit. Spitzen	12	—
1. schwarz borathene Piekarke	3	—
1. borathener geblümter Winter Rock. mit fuß gefuttert.	40	—
	—	—
Transp.	5341	24

[k. 183]

	fl	g
Transport	5341	24.
Ein von rother Krepp. dito, mit Lammsfell gefutter	13	—
Ein blau geblühmtes Futter hembd mit Baranchen gefuttert, und mit Goldnen Schnürchen besetzt	11	—
Ein weiß geblühmtes dito. auch mit Baranchen gefuttert	10	—
Ein Seidenes geblühmtes dito, mit Goldenen Schnüren besetzt, und weißen Szmasehen gefuttert.	24	—
Ein halb Seidenes schwarz u. weiß geblühmtes Futterhembde mit Szmasetzen gefuttert	6	—
Ein Schwarz geblühmt borathener Rock	9	—
Ein Krimpe, von haarfarben Seiden Zeug mit einem gutten Zobel Schwantz	5419	24.
1. Mütze von goldnen Stuff mit goldenen Spitzen	15	—
1. Mütze mit Gold= und Schwartzen Spitzen	18	—
1. Goldstück Mütze mit gold und schwartzen Spitzen	24	—
1. Seidener Mütze mit gold u. schwartzen Spitzen	18	—
1. Weiß und Schwartz=seidene Mütze	15	—
1. Weiß und Schwartz=seidene Mütze	6	—
1. Mütze von Roth=seidenen Zeug, mit goldenen Spitzen	6	—
17. Ellen geblühmt braun und gelb Zeug. á fl. 2. g. 15	15	—
7. Ellen schwarz damaschk á fl. 2 g. 15	42	15
6. Ellen Röthlich seiden Zeug á fl. 2.	17	15
14. Ell. auch röthlicht Zeug á fl. 2 fl. 15	12	—
11. Ellen Kirsch=farben Seiden Zeug á fl. 3	35	—
1. Windel Band mit kleinen goldenen Spitzen besetzt und ein Roth=Seýdenes Tuch	33	—
	10	—
An. Manns Kleýder.		
1. Ziemetfarben Rock und Camsoll	54	—
Transp.	5734	24.

[k. 184]

	fl	g
Transport	5734	24.
Ein Tuchner Gutter Mantel mit Atlaßen auffschlägen	24	—
1. Zeugner Schwartzter Mantel	18	—
1. Weißer Zeugner Mantel mit einem Goldenen Schnürchen	15	—
1. Seiden Schwartz Camsoll	12	—
1. paar Rothe hosen mit goldenen Schnüren	6	—
6. Ellen Schwartz Tuch	24	—
3. Ellen blau Laken	6	—
3. Ellen dito.	4	—
	<hr/>	<hr/>
	fl	24.
An allerhand Hauß-Ge= Räts und Rummeleÿen.		
15. Hollandische Schlüßeln á g 12.	6	—
18. ditto á gl. 9.	5	12
30. kleine ditto á 3. g	3	—
1. dutzt dito Teller á g 3.	2	12
4. Holländische kleine Auffsetzer	2	—
4. Kuffelchen	—	18
6. Hollandische Krüser á g 15.	3	—
7. schlechter dito á g 12.	2	24
1. Weiß fichtenes Kleÿderschaff	18	—
3. Kuffers von Holtz	12	—
2. Höltzerner Kasten	7	—
2. Kleiner Kuffers	6	—
	<hr/>	<hr/>
Transp.	5912	—

[k. 185]

	fl	g
Transport	5912	—
Ein Reise Kuffer mit Kalbfell überzagen	2	—
4. kleine holtzerne Kästchen	4	—
2. Alte Bettstellen	2	—
Ein Rohter= und 4. Schwartz=Lederne Alte Stühle á gl. 18	3	—
2. Spiegel=Mittelmäßig in schwartzen Rähmen	20	—
7. Rothe Stühle á g 18.	4	6.
1. Klein Kleýder=Schaff	6	—
3. Alte Schaffen	6	—
1. Himmel-Bettstät	10	—
2. Höltzerne Tische	10	—
9. Bilder	12	—
1. Braten wender, 2. Bratßliße und ein dreýfuß	6	—
Verhandened Holtz	54	—
	f	6.
An ausstehenden Schulden.		
Beý Löbl. Cämmerey (in bezahl. das 6t Pfenningen)	1160	—
Simon Eckert, Pfefferküchler ³⁷	150	—
Lorentz Schur ³⁸	100	—
Joh. Christian Laurentius ³⁹	48	—
Heinrich Stahlenbrecher ⁴⁰	400	—
Tobias Lorentz	100	—
George Hohetantz ⁴¹	100	—
	Transp. S.	6.
	8009	6.

³⁷ W 1706 r. w Toruniu piernikarze stanowili czwartą pod względem zamożności grupę zawodową w mieście (po aptekarzach, kupcach i księgarzach), K. Mikulski, *Pulapka niemożności...*, s. 91. Jeżeli nie zaznaczono inaczej, wszystkie informacje podawane w przypisach 38–53 za: J. Dygdała, *Urzednicy miejscy Torunia. Spisy. Część III: 1651–1793*, Toruń 2002.

³⁸ Wpisany do prawa miejskiego jako szewc w 1684 r., właściciel domu na ul. Szewskiej (parcela 349).

³⁹ Przybysz z Borckardsdorffu z Saksonii, wpisany do prawa miejskiego jako mydlarz w 1708 r., właściciel domu przy ul. Sadlarskiej (parcela 89).

⁴⁰ Wpisany do prawa miejskiego jako kupiec korzenny w 1706 r., właściciel parceli na ul. Chełmińskiej.

⁴¹ W 1706 r. drugi najbogatszy mistrz cechowy czerwonoskórników toruńskich.

[k. 186]

Transp.	8009	6.
Johann Karl ⁴²	237	—
Theodor Schweichel ⁴³	232	—
Adam Braun ⁴⁴	110	—
Hl. Wensler bezahlt ⁱ	550	—
George Trincks ⁴⁵	570	—
Gottfried Steiner ⁴⁶ , schon bezahlt	1100	—
George Racibors ⁴⁷ Wittib, bezahlt	500	—
Friedrich ein Zimmergesell	18	—
Barthel Otte	7	6.
Konradsche	30	—
Fleische	29	—
Noch gestern gefunden 49. ducaten	392	—
12. Thaler Spec.	43	6.
<p>Noch sind einige Bücher Verhanden, so von den Waßer, so sich aus d Bache in die Baderey ergessen, naß worden, und halb Verstockt, und davor H. Laurer⁴⁸ kommen fl 12. geben will.</p>		
	12	—
Summa s.	11929	18.
fl	11929	18.

→

⁴² Wpisany do prawa miejskiego jako czerwonoskórnik w 1693 r., od 1707 r. członek III Ordynku.

⁴³ Wpisany do prawa miejskiego jako złotnik w 1700 r. Zarówno on, jak i jego żona, zmarli w trakcie epidemii dżumy w 1708 r.

⁴⁴ Wpisany do prawa miejskiego jako kupiec winny w 1689 r.

⁴⁵ Wpisany do prawa miejskiego jako czerwonoskórnik w 1709 r.; w tym samym roku ożenił się z córką najbogatszego mistrza cechu czerwonoskórników, Johanna Deutschmanna, Reginą.

⁴⁶ Wpisany do prawa miejskiego jako kuśnierz w 1690 r., od 1702 r. członek III Ordynku.

⁴⁷ Wpisany do prawa miejskiego jako piekarz (chleba białego) w 1687 r.; w latach 1706–1707 członek III Ordynku, zm. w czerwcu 1707 r. Wdową po nim była Catharina z d. Mentzel.

⁴⁸ Wpisany do prawa miejskiego jako księgarz w 1687 r., od 1702 r. członek III Ordynku, w latach 1709–1711 prezes III Ordynku, w latach 1711–1716 ławnik przedmiejski.

^{k-f} 90. (weil einige Sachen sey taxiret)
sind sie von erlassen, und Von
fl 11839 d. Sechstefpenning erlegt.^k

Georgius Schultz⁴⁹

N[o]t[a]rius Offic. Pupill.

Mp.

Heinrich Blüwier⁵⁰ alß fürmunt

Daniel Fischer⁵¹ alß Votmundt

^a podkreślenie

^{b-~~b~~} cyfra zmieniona

^c fragment zamazany

^d cyfra zmieniona

^{e-~~e~~} fragment skreślony

^f liczba skreślona

^{g-~~g~~} fragment skreślony

^h cyfra zmieniona

ⁱ cyfra zmieniona

^j wyraz skreślony

^{k-} fragment dopisany inną ręką

Aneks 2

Toruński paszport zdrowia dla spadkobierców Johanna Zandera

Archiv Stralsund, Rep. 14/89, b.s.

Wir Bürgermeistere und Rath Königl. Stadt Thorn fügen hiemit Jedermänniglich nebst Entbietung freundlichen Grußes undt williger dienste, Jedem noch erheischenden Standes-Gebähr Kundt undt Zuwießen, daß vor dem Edl. BürgerMeisterl. Praesidirenden Ambte Persöhnlich erschienen der E. Christoff Hoffman Schmackenröder auß Königsberg, undt die E. Gertrud Zanderin werwittibte Waringsche undt daselbst in Gebür Zuvernehmen gegeben, wie daß Sie, nach dem Sie eines gewißen Erbfalls wegen eine Zeitlang alhie verweilet, sonderlich der E. Christoff Hoffman mit seiner Tochter Anna Maria, undt einer Jungfr: Dorothea Döbelin genandt über Danzig nach Königsberg, die E. Gerterut Zanderin aber mit Joachim Waring ihrem Sohne, über Dantzig nach Stralsund abzuweisen Vorhabens wären, undt damit Sie, auch ein jeder besonders, mit denen bey sich habenden, undt obbeschriebenen Persohnen undt Sachen allerwegen frey sicher undt ungehindert durchkommen könne, umb einen Pass- undt Gesundtbrief bittlich angehalten, womit wie Ihnen, nachdem numehro hiesige / Stadt, durch die güte des höchsten außt aller Gefahr auffälliger Kranckheiten gesetzet worden, willföhren, undt mit gegenwertigen alle undt Jede dienst freundlich ersuchen wollen, es geruhen dieselbe diesem allen völligen Glauben zuzustellen, vorzeigeren deßelben allen guten willen

⁴⁹ Od 1698 r. kancelista, od 1706 r. pisarz urzędu opiekuńczego/sierocego, zmarł w 1710 r.

⁵⁰ Wpisany do prawa miejskiego jako cejgmacher w 1697 r., w latach 1709–1713 członek III Ordynku.

⁵¹ Przybył z Oleśnicy, wpisany do prawa miejskiego jako iglarz w 1704 r. W 1706 r. był najbogatszym mistrzem cechu iglarzy.

zuerzeigen, undt Sie sampt undt sonders nebst denen bey sich habenden Persohnen undt Sachen aller wegen frey sicher undt ungehindert passiren zulaßen. Welches Wir hinwieder gegen Jedermanniglich zubeschuldigen geflißen seyn werden. Zu Uhrkunde deßen Wir daß Insiegell dieser Stadt wißendtlich hierunter drucken laßen. So geschehen undt gegeben Thorn den 18 MonathsTag Maji Anno 1709

L.S. Jacobus Meisner Secret⁵²:
Concordantiam cum Originali testator
Vidim: Tubsees Andr. Spalding
die 13 August: A°1709. Notar: Publ: Caesar: et Immatr: mp

Adres Autorki:

dr Katarzyna Pękacka-Falkowska
Katedra i Zakład Historii Nauk Medycznych
Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego
ul. S. Przybyszewskiego 37a
60-355 Poznań
pekackafalkowska@ump.edu.pl

⁵² W latach 1706–1715 sekretarz miejski. Więcej o jego rodzinie zob. K. Mikulski, *Z cyrulików burmistrzowie. Dzieje kariery społecznej rodziny Meissnerów w Toruniu*, [w:] *Cała historia to dzieje ludzi... Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, red. C. Kukło, P. Guzowski, Białystok 2004, s. 255–270.